

SIVISTYSVALIOKUNNAN LAUSUNTO 2/2010 vp

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta: kohti vähäpäästöistä Suomea

Tulevaisuusvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 21 päivänä lokakuuta 2009 lähettäessään valtioneuvoston tulevaisuusselonteon ilmasto- ja energiapolitiikasta: kohti vähäpäästöistä Suomea (VNS 8/2009 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi tulevaisuusvaliokuntaan varannut sivistysvaliokunnalle mahdollisuuden antaa asiasta lausunto tulevaisuusvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- projektipäällikkö Pirkko Heikinheimo, valtioneuvoston kanslia
- pääsihteeri Sari Löytökorpi ja suunnittelija Hannu Vainonen, opetusministeriö
- opetusneuvos Susanna Tauriainen, Opetushallitus

- pääsihteeri Helka Kekäläinen, korkeakoulujen arviointineuvosto
- ympäristöneuvos Antero Honkasalo, sektori-tutkimuksen neuvottelukunta
- ohjelmapäällikkö Paavo-Petri Ahonen, Suomen Akatemia
- professori Atte Korhola, Helsingin yliopisto
- ympäristöjohtaja Pekka Kansanen, Helsingin kaupunki
- energiainsinööri Kalevi Luoma, Suomen Kuntaliitto
- toimialajohtaja Teija Lahti-Nuuttila, Tekes - teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskus.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- Kirkkohallitus
- Suomen ympäristökeskus
- Suomen Lukiolaisten Liitto ry

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Sivistysvaliokunta kannattaa selonteon linjausta ilmastonäkökulman vahvistamisesta koulutuksessa kaikilla tasoilla. Kouluilla ja oppilaitoksilla on erityinen vastuu lasten ja nuorten ympäristötietoisuuden vahvistamisesta. Ilmasto- ja energiakysymysten yleinen arvopohdinta ja arkikäytäntöjen valinnat sekä yleinen tietoisuus asiasta

muovautuvat huomattavalta osin juuri varhaislapsuudessa ja nuoruudessa koulu- ja oppilaitosympäristössä.

Tarvitsemme tieteellisen arvioinnin kestäviä uusia tutkimustuloksia ilmastonmuutoksesta ilmiönä sekä sen globaaleista ja alueellisista vaikutuksista. Ilmastotutkimuksessa painottuvat ensisijassa luonnontieteet ja matematiikka, mut-

ta vaikutusten ja vastatoimien osalta tarvitaan kansainvälistä ja kansallista eri tieteenalojen yhteistyötä, mikä osaltaan asettaa vaatimuksia tutkimushankkeiden suunnittelulle, koordinoinnille ja rahoitukselle. Kansalaisten ja eri yhteisöjen aktivointi yhteiseen ympäristötyöhön edellyttää ongelman selkeää ja kiihkeitä esittelyä ja konkreettisten toimintavaihtoehtojen esiin tuomista.

Koulutus

Nykyisten opetussuunnitelmien perusteiden mukaan ilmastonmuutosta käsitellään kestävä kehityksen osana monien oppiaineiden ja oppisältöjen yhteydessä. Perusopetuksen päämääränä on kasvattaa ympäristötietoisia, kestäväan elämäntapaan sitoutuneita kansalaisia, jotka osaavat rakentaa tulevaisuutta ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäville ratkaisuille.

Sivistysvaliokunta pitää tärkeänä, että meillä olevassa perusopetuksen tuntijakouudistuksessa, jota seuraa perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmien uudistaminen, edelleen korostetaan energia- ja ilmastoasioiden laajaa käsittelyä eri oppiaineissa läpäisyperiaatteella. Samaten tulee toimia myös käynnissä olevassa ammatillisten perustutkintojen perusteiden tarkistuksessa, jossa kiinnitetään huomiota muun muassa kunkin ammattialan työtapojen ja toimien ympäristölliseen kestävyys. Energia- ja ilmastoasiat tulee liittää ammattiopetukseen kullekin ammattialalle sopivalla tavalla. Luonnonvara- ja ympäristöalalla kestävä kehityksen taidot ovat jo nyt osa työprosessia, joka osoitetaan ammattiosaamisen näytöissä.

Myös ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen tulee yhä selvemmin nivoa ilmasto tutkimukseen ja opetukseen. Korkeakoulujen opettajakoulutuksen tavoitteena tulee olla, että kestävä kehitys ja ilmastonmuutos sekä niihin liittyvä pedagogiikka sisältyvät kaikkien opettajien peruskoulutukseen. Näin ei saadun selvityksen mukaan kuitenkaan vielä täysin ole, ja asiaan on alettu kiinnittää huomiota opettajakoulutuslaitoksissa. Valiokunta pitää tätä erittäin tärkeänä,

sillä opettajien täydennyskoulutus ei voi korvata kestävä kehityksen näkökulman asianmukaisesti sisältävää opettajakoulusta.

Sivistysvaliokunta pitää välttämättömänä myös opettajien täydennyskoulutuksen määrällistä ja sisällöllistä kehittämistä, kun tavoitteeksi asetetaan selonteon mukaisesti ilmastonäkökulman vahvistaminen koulutuksessa kaikilla tasoilla. Valiokunta painottaa opettajan työn haastavuutta ja pitää välttämättömänä, että opettajille taataan todellinen mahdollisuus omien tietojensa ja taitojensa säännölliseen päivittämiseen.

Sivistysvaliokunta pitää tärkeänä, että kestävä kehityksen periaatteet sisällytetään kattavasti koko koulujärjestelmään, esimerkiksi oppilaitoksen omalla kestävä kehityksen toimintaohjelmalla. Näin koulutoimi voi omalla esimerkiksi edistää kestävä kehityksen periaatteiden etenemistä yhteiskunnan eri osa-alueille. Opetuksen tehostamisessa on hyödynnettävä uusia teknologisia oppimisympäristöjä. Tehokkaalla jätteiden lajittelulla ja esimerkiksi luokkakokoisilla vesimittareilla voidaan ympäristötietoisuus tuoda helposti koulun arkeen. Korjausavustuksia kohdennettaessa voidaan valtion taholta avustusehdoilla kiinnittää huomiota mm. hankkeen energiatehokkuuteen ja koulun toiminnan ja työprosessien ympäristövaikutuksiin. Oppilaitosten ja eri yhteisöjen ja yritysten yhteistyöllä oppilaat voivat tutustua oman kunnan tai sitä laajemman alueen ympäristökysymyksiin.

Saadun selvityksen mukaan ilmastokysymykset sekä kestävä kehitys on tarkoitus ottaa johdonmukaisesti huomioon opetuksen laadun ja oppilaitosten toiminnan sekä johtamisen kehittämisessä kaikilla tasoilla. Tavoite sisältyy mm. opetusministeriön työryhmän keväällä 2009 laatimiin perusopetuksen laatukriteereihin, jotka tarjoavat kunta- ja koulutasolle käytännön työkalun arvioida koulutoimea koskevien päätösten vaikutuksia. Kriteerien jalkautus kunta- ja koulutasolle tapahtuu vuosina 2010–2011.

Kunnallisena toimintana opetustoimikin on riippuvainen kunnan yleisestä toimintapolitiikasta suhteessa ympäristöasioihin ja kestävä kehityksen tavoitteisiin. Valiokunta kannattaa

ilmasto-ohjelmien laatimista kunnissa ja myös julkisten hankintayksiköiden velvollisuutta ottaa ilmastoasiat huomioon hankintastrategioissa. Valiokunta pitää ensiarvoisen tärkeänä, että luodaan asiantunteva ja riittävät resurssit omaava hankintojen ympäristöosaamista koskeva neuvontajärjestelmä vastaamaan mm. kuntien tarpeisiin. Valiokunta viittaa tältä osin valtioneuvoston 8.4.2009 hyväksymään kestävien hankintojen periaatepäätökseen ja kannustaa sen täytäntöönpanoon. Valiokunta viittaa myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hyväksymään omaan ympäristöjärjestelmään ja ilmasto-ohjelmaan hyvänä esimerkkinä siitä, miten kestävä kehityksen edistämistä voi tavoitteellistaa ja ohjata suurissakin yhteisöissä.

Sivistysvaliokunta korostaa myös aikuiskoulutusta ja vapaata sivistystyötä, jotka tukevat elinikäisen oppimisen toteutumista ja kohentavat työvoiman osaamista sekä saatavuutta. Nyky-yhteiskunnassa ihmisten työpaikat muuttavat ja muuttuvat yhä kiihtyvässä tahdissa. Tarve osaamisen uudistamiseen ja täysin uuden oppimiseen myös aikuisiällä tulee korostumaan entisestään. Vähäpäästöisen yhteiskunnan kannalta keskeisten ammattiosaajien ilmastonsuojelua tukeva täydennyskoulutus saa korostetun merkityksen. Valiokunnan näkemyksen mukaan kestävä kehityksen hallinta tulee muodostamaan yhden elinikäisen oppimisen avaintaidoista. Saa-dun selvityksen mukaan aikuiskoulutuksessa monet toimijat tarjoavat jo nyt ilmastokysymyksiin ja kestäväan kehitykseen liittyvää koulutusta.

Sivistysvaliokunta pitää välttämättömänä ilmastoasiat huomioon ottavan oppimateriaalin kehittämistä kaikille ikäluokille ja koulutusasteille. Muita keinoja ilmastotietouden lisäämisessä ovat räätälöidyt koulutuspäivät niin koulutusalalan toimijoille kuin muille toimijoille yhteiskunnassa, sekä hyvin suunnitellut tiedonlisäämis- ja herätekampanjat. Tästä on hyvänä esimerkkinä koulujen kansainvälinen ja pitkäkestoinen ilmastomuutostkampanja "CO2nnect", jossa on mukana myös EU:n komissio.

Tutkimus

Suomessa tehdään vahvaa akateemista tutkimusta yliopistoissa, ja omilla aloillaan ilmastoon liittyvää tietoa tuottavat myös valtion 18 sektoritutkimuslaitosta, jotka ovat sijoittuneet kahdeksalle eri hallinnonalalle.

Sektoritutkimuksen ohjaamisessa on otettu käyttöön sektoritutkimuksen neuvottelukunnalle rakentuva ministeriöiden yhteinen toimintamalli, jossa keskeiset aihepiirit ja tutkimuskohdet määritellään valtioneuvoston periaatepäätöksessä sovituille aihealueille, joita ovat alue- ja yhdyskuntarakenteet, osaaminen, työ ja hyvinvointi, kestävä kehitys ja turvallisuus. Neuvottelukunta on valmistellut tutkimusagendat, jotka on kirjattu hallituksen vuoden 2007 strategia-asiakirjaan.

Selonteon mukaan yliopistojen ja sektoritutkimuslaitosten ilmastoalan tutkimusta voisi koota sektoritutkimuksen neuvottelukunnan kautta isoksi ja pysyväksi ohjelmaksi, jolla olisi selvä yhteys päätöksentekoon. Vaihtoehtoisesti eri alojen ilmasto-osaamista voisi keskittää jonkin nykyisen yliopiston tai tutkimuslaitoksen yhteydessä toimivaan moni- ja poikkitieteiseen ilmastoinstituuttiin. Instituutti voisi myös toimia verkostomaisesti ja virtuaalisesti kooten osaamista olemassa olevista tutkimuslaitoksista.

Sivistysvaliokunta korostaa monitieteelliseen ja kansainväliseen yhteistyöhön pohjautuvaa ilmastotutkimusta. Tarvitsemme ilmasto-ongelman hoitamisessa ilmakehän tilannetta aidosti parantavia ratkaisuja. Niiden tulee olla kustannustehokkaita, kansantaloudellisesti järkeviä ja ympäristön kokonaisedun kannalta mielekkäitä sekä ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä. Vaikuttava ilmastotyö, jolta odotetaan tukea poliittiselle ja yhteiskunnalliselle päätöksenteolle, tarvitsee onnistuakseen tutkimuksen riittävää resursoimista.

Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan kestävä kehitys -jaosto on käynnistänyt vuonna 2009 neljä tutkimushanketta: 1) Suomen Itämeren Stern -hanke (2009—2012), 2) Kustannustehokkaat ohjauskeinot Itämeren suojelussa (2009—2011), 3) Julkisten rakennusten energiatehokkuuden parantaminen (2009—2011) ja 4) Jouk-

koliikenteen energiatehokkuuden seuranta, raportointi ja kehittäminen (2009). Lisäksi jaostolla on meneillään tutkimushaku kolmivuotisen (2010—2012) "Ilmastopolitiikkaa tukeva tutkimus (SETUILMU)" -tutkimuskokonaisuuden osalta. Tutkimushaun erityisiä painopistealueita ovat ilmastopolitiikan toimenpiteiden ja ohjauskeinojen vaikuttavuus ja vaikutukset sekä toimenpiteiden kustannustehokkuus, politiikkatoimien koherenssi ja ennakointi.

Suomen Akatemian tuella on jo pitkään toteutettu lukuisia ilmasto- ja energiakysymyksiin liittyviä hankkeita. Vastikään on käynnistynyt monitieteinen tutkimusohjelma "Ilmastonmuutos — vaikutukset ja hallinta" (FICCA). Ohjelman ensimmäinen haku oli tammikuussa 2010 ja tutkimushankkeet pääsääntöisesti rahoitetaan ajalle 2011—2014. Ensimmäiseen hakuun on varattu rahoitusta 12 miljoonaa euroa.

Korkeakouluilla on itsenäisen asemansa puitteissa myös omat kestävä kehityksen painotuksena, yhteistyöverkkonsa ja ohjelmansa. Esimerkiksi Åbo Akademi johtaa Suomessa yliopistojen välistä kestävä kehityksen resurssiverkkoa. Jyväskylän yliopisto hallinnoi yliopistojen välistä UniPID-yhteistyöverkostoa (Finnish University Partnership for International Development).

Teknologian kehittämiskeskus Tekes valmistelee ilmastotalousohjelmaa osana kansallista ilmasto-ohjelmaa yhdessä Suomen Akatemian FICCA-ohjelman ja mahdollisten ministeriöiden ja muiden toimijoiden ohjelmapaketien kanssa. Tavoitteena on mm. vahva kansainvälinen tutkimusyhteistyö ja mahdollisesti jopa EU-tason yhteisohjelma. Saadun selvityksen mukaan Suomi sijoittaa EU-maista energiatutkimukseen ja kehitykseen bruttokansantuotteen verrattuna toiseksi eniten. Panostukset projekteihin, joilla oli energia- ja ympäristökytkentä, olivat vuonna 2009 yhteensä 238 miljoonaa euroa. Erityisesti panostukset energia- ja ilmastotalueen hankkeisiin ovat olleet kasvussa ja olivat vuonna 2009 reilut 180 miljoonaa.

Valiokunta pitää tärkeänä, että kotimainen ilmastotutkimus ja sen nykyinen hajanainen rahoitus koordinoidaan siten, että hankkeiden ra-

hoitus ja vaikuttavuus voi kasvaa, vältetään päällekkäistä tekemistä ja toimitaan yhtenäisesti myös kansainvälisissä hankkeissa. Korkeakoulujen ja sektoritutkimuslaitosten arvioinnissa tulee toimintaa tarkastella myös ilmastotyön näkökulmasta.

Valiokunta korostaa päästöjen vähentämisen lisäksi kasvavien ilmastoteknologioiden ja -palveluiden kysyntää kansainvälisillä markkinoilla. Korkean tason tutkimuksen ja teknologian maana Suomen kannattaa panostaa energia- ja ilmastoteknologioiden kehittämiseen ja uusien innovaatioiden luomiseen. Tämä edellyttää panostusta koko innovaatiokehikkoon yliopistojen ja tutkimuslaitosten perustutkimuksesta sovelta-vaan tutkimukseen, tuotekehitykseen ja kaupalliseen tuotteistamiseen. Ammattikorkeakoulujen merkitys erityisesti alueellisina ja pk-sektorin innovaattoreina kasvaa. Valiokunta korostaa elinkeinoelämän mahdollisuuksia osallistua ilmastotutkimuksen suunnitteluun, koordinointiin ja rahoitukseen.

Kulttuuri

Sivistysvaliokunta pitää myönteisenä, että selonteossa nähdään kulttuuri osana sosiaalista hyvinvointia ja nostetaan se luonnontieteellisen ja teknisen ulottuvuuden rinnalle. Kulttuurilla on monisyinen yhteys ihmisen arvoihin ja päätöksiin, ja laaja yhteiskunnallinen siirtyminen kestävä kehityksen polulle merkitsisi käytännössä suurta muutosta kulutusta korostavassa yhteiskunnassamme. Kulttuuri voi kaikilla osa-alueillaan edesauttaa ja helpottaa tätä muutosta.

Opetusministeriö valmistelee keväällä 2010 eduskunnalle annettavaa selontekoa kulttuurin tulevaisuudesta. Selontekoa varten tehdyssä taustaselvityksessä "Kulttuuri — tulevaisuuden voima" (OPM 2009:58) on tarkasteltu seikkaperäisesti ilmastonmuutosta.

Kulttuuri luokitellaan lähtökohtaisesti ekologisesti hyväksyttäväksi aineettomaksi tuotannoksi. Toisaalta taide ja kulttuuri aiheuttavat ympäristökuormitusta, kuten kulttuuritapahtumien järjestäminen ja yleisön matkustaminen. Monilla festivaaleilla onkin jo alettu ottaa ympä-

ristökuormituksen vähentäminen huomioon. Myös verkkoviestinnän kehittäminen voi osaltaan vähentää liikkuvuuden tarvetta. Lisäksi taiteen eettinen ja ekologinen design ovat tulevaisuuden menestystekijöitä. Jo nyt muotoilussa ja rakennustaiteessa hyödynnetään materiaalien uusiokäyttöä.

Ilmastomuutoksen arvioidaan vaikuttavan kulttuurimaisemaan, perinnebiotooppeihin, muinaisjäännöksiin ja ylipäättään koko rakennettuun kulttuuriympäristöön. Mahdollinen ilmastopakolaisuus luo myös paineita kulttuuripalvelujen kielellisesti, kulttuurisesti ja alueellisesti tasarvoisen saatavuuden järjestämiseen.

Sivistysvaliokunta kannustaa opetusministeriötä edelleen edistämään kestävän kehityksen periaatteiden toteutumista kulttuurin saralla sekä

nuoriso- ja liikuntapolitiikan toteuttamisessa. Tuki ympäristötyötä tekeville nuorisjärjestöille, valtakunnallisille nuorisokeskuksille ja nuorison työpajoille luo yhdessä koulujen ja oppilaitosten ilmastotyön kanssa vahvan pohjan yhteiskuntamme ympäristötietoisuuden kasvattamiselle tulevaisuutta varten. Valiokunta pitää kannattavana ajatusta opetusministeriön yleisen toimitilastrategian laatimisesta, jolla vaikutettaisiin koko hallinnonalan toimitilarakentamiseen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti.

Lausunto

Lausuntonaan sivistysvaliokunta esittää,

että tulevaisuusvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 19 päivänä maaliskuuta 2010

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Raija Vahasalo /kok
vpj. Tuomo Hänninen /kesk
jäs. Outi Alanko-Kahiluoto /vihr
Paavo Arhinmäki /vas
Merikukka Forsius /kok
Timo Heinonen /kok
Anneli Kiljunen /sd
Sanna Lauslahti /kok
Jukka Mäkelä /kok

Håkan Nordman /r
Lauri Oinonen /kesk
Tuula Peltonen /sd
Tuomo Puumala /kesk
Leena Rauhala /kd
Mirja Vehkaperä /kesk
Pauliina Viitamies /sd
vjäs. Ilkka Kantola /sd.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Kaj Laine.